

Прасов О.О.

к.ю.н., доцент,

суддя

Запорізький окружний адміністративний суд

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ

Вступ. Всі люди від народження наділені певним комплексом невід'ємних прав та свобод, які власно є результатом людської природи. Права людини та громадянина закріплені в Конституції України, відповідно до якої усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах. Ці права є невід'ємними та невідчужуваними. Визнання і захист прав людини є основним обов'язком держави.

Кожна людина має право на: вільний розвиток своєї особистості; повагу до її гідності; свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; особисте і сімейне життя, без стороннього втручання; свободу пересування та вільний вибір місця проживання; свободу думки, слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань; свободу світогляду і віросповідання; працю; житло; освіту; достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї; охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування; безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Громадяни мають право на соціальний захист.

Питанням, пов'язаним з немайновими правами особи, присвятили свої наукові роботи М. М. Агарков, Н. О. Давидова, О. В. Кохановська, Л. О. Красавчикова, М. М. Малєйна, М. Л. Нохрина, С. О. Сліпченко, Р. О. Стефанчук, В. С. Толстой та ін. Деякі специфічні аспекти немайнових прав досліджували Т. П. Карнаух, Н. В. Козлова,

Ж. В. Нор, Л. В. Федюк. Проблеми, пов'язані з немайновими правами осіб, засуджених до позбавлення волі, намагалися розв'язати, зробивши великий внесок у юридичну науку, такі науковці як О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В. А. Бадира, А. П. Гель, М. Я. Гуцуляк, О. М. Джужа, Т. А. Денисова, О. Г. Колб, А. С. Нікифоров, В. О. Меркулова, В. В. Лень, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, В. Ф. Примаченко, П. Г. Пономарьов, В. М. Прусс, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, Ю. А. Чеботарьова, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та інші. Однак, не зважаючи на ґрунтовні дослідження, недостатньо висвітленими залишаються питання щодо права засуджених до позбавлення волі на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Мета статті – дослідження присвячене проблемам вітчизняного законодавства та практики щодо реалізації особистих немайнових прав, а саме – права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, особами, засудженими до позбавлення волі.

Результати. Право будь-якої людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля закріплено Основним Законом України (ст. 50 Конституції України). До того ж передбачено і можливість відшкодування особі шкоди, завданої порушенням цього права.

У статті 293 Цивільного кодексу України також закріплено право фізичних осіб на безпечне для життя і здоров'я довкілля, яке має на меті забезпечити природне існування людини [1].

Слід зазначити, що у вітчизняній юридичній доктрині, як і у законодавстві, відсутнє загальне визначення та розуміння понять «безпека» та «довкілля».

У тлумачних словниках української мови під безпекою розуміється стан, коли кому-небудь чи чому-небудь ніщо не загрожує, а під довкіллям – все, що оточує людину, її навколишній світ [1, с. 83, с. 570].

Як відзначає О. П. Мягченко безпека життєдіяльності людини – це «комплексний стан, при якому вірогідність здійснення негативного ризику мінімальна у будь-яких умовах її діяльності. Безпека пов'язана з визначенням ризику. Ризик – це вірогідність виникнення події з певними небажаними наслідками – травма, хвороба, смерть, аварія – руйнування об'єкта. Підвищення вірогідності проявлення ризику формує небезпеку, як протилежність безпеки. Завжди існує вірогідність прояву небезпеки. Це емпіричне твердження, аксіома небезпеки – у природі немає абсолютно безпечних явищ, факторів – все небезпечно при формуванні певних умов. Це пов'язано з тим, що при певних обставинах навіть безпечний об'єкт, речовина можуть стати небезпечними» [3, с. 30, 32]. Такий ризик може бути спрямований проти інтересів та цінностей окремих фізичних, юридичних осіб, суспільства, держави.

Науковці В. С. Комиссаров та В. П. Ємельянов, визначаючи термін «безпека» наголошують, що такою є «соціальне явище з усіма притаманними йому властивостями, яке сприймається як істотно важливе соціальне благо, для збереження і підтримки якого держава та суспільство здійснюють усебічні заходи» [4, с. 36]. Тобто досліджуване поняття розглядається як певне соціальне благо (блага) які поставлено під охорону закону України про кримінальну відповідальність.

Досліджуючи поняття «безпека» науковці Р. І. Брящей та О. М. Чорний відзначають, що безпека, за своєю юридичною природою, «являє собою стан врегулювання правом суспільних відносин, що виникають з приводу

реалізації життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, адекватно чинникам та умовам потенційних і реальних загроз, створених: протиправними діями, шкідливими подіями (явищами) техногенного, природного, соціального характеру, наслідками шкідливих подій (явищ)» [5, с. 70]. Фактично в таке визначення закладено принцип розуміння об'єкту кримінально-правової охорони – суспільні відносини, та наголошено на необхідності їх захисту від загроз (зовнішнього та внутрішнього характеру).

У вітчизняному ж законодавстві охорона суспільних відносин від небезпечних посягань, тобто забезпечення безпеки (громадської, національної тощо) регулюються рядом законодавчих актів, зокрема: Конституцією України, Кримінальним кодексом України, Законом України «Про національну безпеку України» від 5 липня 2018 р.; Законом України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 р.; Законом України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 08.02.1995 р.

Відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку України» (ст. 1) національною безпекою України є «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (п. 9)... Державна безпека характеризується як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру (п. 4)» [6]. Також у даному нормативному акті визначає поняття «громадська безпека і порядок», під якими розуміється: «захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб та громадськості,

які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації та захисту національних інтересів від впливу загроз (п. 3)» [6].

У ст. 1 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» під об'єктом підвищеної небезпеки розуміється «об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що, відповідно до закону, є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру» [7]. А відповідно до Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» (ст. 1) радіаційною безпекою є дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами та стандартами з безпеки [8].

Тож під безпекою слід, скоріше, розуміти певний стан захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз, відсутність ризику настання негативних наслідків для соціальних та загальнолюдських благ, що охороняються кримінально-правовим законом.

В свою чергу довкілля – це не лише природа, а й усе те, що оточує особу на роботі, вдома та поза ними, все те, що має створювати для неї безпечні, сприятливі умови проживання, праці, навчання, побуту тощо, тобто забезпечувати гідне людині життя [9, с. 268-269]. Поняття ж «навколишнє середовище» і «довкілля» є тотожними [10, с. 11].

З урахуванням зазначеного варто погодитись із запропонованим Л. О. Красавчиковою визначенням права на безпечне для життя і здоров'я довкілля як «забезпечену законом можливість користуватися здоровим та сприятливим для життя навколишнім природним середовищем, дихати чистим повітрям, вживати чисту питну воду тощо, а також можливість перебувати у сприятливому для життя і здоров'я середовищі проживання (включа-

ючи місця проживання, побуту, відпочинку, навчання, харчування, а також продукцію народного господарства)» [11, с. 29].

Назване право належить до абсолютних особистих немайнових прав. Це суб'єктивне право відображає перш за все міру можливої поведінки особи. Пасивний характер має зміст обов'язку невизначеного кола осіб, оскільки вони повинні утримуватися від дій, що порушують право особи, тобто не повинні псувати, забруднювати навколишнє середовище.

Шкоду довкіллю засуджених до позбавлення волі можуть завдати службові особи установ виконання покарань. Так, наприклад, прокуратурою у Личаківській колонії № 30 встановлено неналежне виконання своїх обов'язків персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України. У ході перевірки у магазині при установі виконання покарань виявлені прострочені продукти невідомого походження. В асортименті не було ані зубних щіток, ані мила, ані пасти. У віконних рамах житлових приміщень відсутнє скло, під час дощу вода заливає ліжка. Засуджені страждали від нестачі питної води. На територію Личаківської колонії № 30 вода подавалась за графіком – одна година вранці та одна година ввечері, і багато хто не встигав навіть вмитися [12].

Можливе завдання шкоди довкіллю засуджених до позбавлення волі й іншими засудженими. Наприклад, у Першотравневій виправній колонії № 117 відбулась пожежа, внаслідок якої згорів столярний цех, через непогашений недопалок засудженого, який був кинутий на списані протигазу для розбирання, що перебували біля столярного цеху [13].

Як приклад завдання шкоди довкіллю засуджених до позбавлення волі сторонніми особами, можна навести наступний випадок. Мисливцями за металом було демонтовано двадцять шість кілометрів каналізаційної труби, яку було протягнуто від Темнівської виправної колонії до очисних споруд. У зв'язку з цим, стічні води з установи виконання покарань без попередньої очистки скидалися у річку Уди [14].

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля складається з низки прав, які відбивають його окремі сторони. До таких прав, з урахуванням чинного законодавства, можна віднести: право на достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її збирання та поширення; право на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище; право на безпечні для життя продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту); право на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо.

Засуджені до позбавленні волі обмежені в облаштуванні свого побуту, у виборі місця проживання, роботи, відпочинку, навчання тощо. Однак, відбуваючи покарання у конкретній установі виконання покарань їх довкілля може бути відносно безпечним для життя і здоров'я.

Основою оточуючого людину середовища є природне середовище, яке містить у собі всі позитивні та негативні результати діяльності кожної окремої людини, всього суспільства [3, с. 192].

Можливі випадки негативного впливу на навколишнє природне середовище й самих засуджених до позбавлення волі. Так, серед засуджених ціниться жир бабака, який лікує туберкульоз. У місцях ув'язнення жир бабака продається більше ніж за 100-200 доларів за 0,3 літра. Через це у Стрельцовському степу Луганської області, де мешкає сама крупна в Україні популяція бабаків, все частіше лунають постріли. Не дивлячись на обмеження у полюванні на бабака, звірятко нещадно відстрілюють [15, с. 3].

Економіці України притаманна висока питома вага ресурсомістких та енергоємних технологій, впровадження й нарощування яких здійснювалося найбільш дешевим способом – без будівництва відповідних очисних споруд. Ці причини зумовлюють високий антропогенний тиск на навколишнє природне середовище та його забруднення [16, с. 31].

Стан здоров'я людей визначається станом навколишнього середовища. Найбільша захворюваність та смертність населення України припадає на промислові регіони країни, де зосереджена найбільша кількість економічного потенціалу країни. Це Дніпровська, Донецька, Запорізька, Київська, Одеська, Харківська області. У таких регіонах часто виникають димові смоги вражають органи дихання, сприяють утворенню емфіземи легень, бронхіту, астми; викликають подразнення слизових оболонок очей і гортані [16, с. 30].

Таким чином, можна відзначити, що на життя і здоров'я людей, у тому числі і осіб, засуджених до позбавлення волі, впливає стан навколишнього природного середовища конкретної території держави, яке є найбільш забрудненим у промислових регіонах.

Безпечне довкілля є необхідною умовою розвитку живого організму, життя взагалі [17, с. 77]. Шкода довкіллю може розглядатись як опосередковане порушення права фізичної особи на життя. Звідси, належна реалізація засудженими до позбавлення волі права на безпечне для життя і здоров'я довкілля свідчить про дотримання права цих осіб на життя.

З урахуванням викладеного можна відзначити наступні висновки:

- 1) право засуджених до позбавлення волі на безпечне для життя і здоров'я довкілля обмежується у виборі окремих благ життя, що обумовлено ізоляцією засуджених. Водночас, умови відбування покарання можуть бути відносно безпечними для життя і здоров'я засуджених;
- 2) на безпеку довкілля засуджених до позбавлення волі впливають результати життєдіяльності як самих засуджених, так й інших осіб;
- 3) відбування покарання на території промислових регіонів країни негативно відзначається на житті і здоров'ї засуджених до позбавлення волі;
- 4) стан здійснення засудженими до позбавлення волі права на безпечне для життя і здоров'я довкілля характеризує становище дотримання права цих осіб на життя.

Наведені результати дослідження мають загальний базовий характер та можуть стати у пригоді при наукових дослідженнях можливостей удосконалення нормативного закріплення особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

Анотація

Статтю присвячено аналізу актуальних питань стосовно проблем законодавчого регулювання особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

Розглянуто питання щодо особистих немайнових прав, які забезпечують природне існування фізичної особи. Проаналізовано проблеми вітчизняного законодавства та практики щодо реалізації особистих немайнових прав, зокрема права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, особами, засудженими до позбавлення волі.

Наголошено на тому, що всі люди від народження наділені певним комплексом невід'ємних прав та свобод, які власно є результатом людської природи. Права людини та громадянина закріплені в Конституції України, відповідно до якої усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах. Ці права є невід'ємними та невідчужуваними. Визнання і захист прав людини є основним обов'язком держави.

Визначено поняття «безпека» та «довкілля». Безпека характеризується як стан захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз, відсутність ризику настання негативних наслідків для соціальних та загальнолюдських благ, що охороняються кримінально-правовим законом.

Наголошено, що поняття «навколишнє середовище» і «довкілля» є тотожними. Термін «довкілля» визначено як усе те, що оточує особу на роботі, вдома та поза ними, все те, що має створювати для неї безпечні, сприятливі умови проживання, праці, навчання, побуту тощо, тобто забезпечувати гідне людини життя.

Окреслено проблеми негативного впливу на навколишнє природне середовище у місцях позбавлення волі. Зроблено висновок щодо причин такого негативного впливу.

Ключові слова: засуджений, позбавлення волі, особисті немайнові права, виконання покарання, відбування покарання, довкілля, безпека, життя, стан здоров'я.

Prasov O.O. Certain theoretical and practical problems of realization of the right of convicted persons to deprivation of freedom to safe for environmental life and health

Summary

The article is devoted to the analysis of topical issues concerning the problems of legislative regulation of personal non-property rights of persons sentenced to imprisonment.

The issue of personal non-property rights that ensure the natural existence of an individual is considered. The problems of domestic legislation and practice regarding the realization of personal non-property rights, in particular the right to a safe environment for life and health, by persons sentenced to imprisonment are analyzed.

It is emphasized that all human beings are endowed from birth with a certain set of inalienable rights and freedoms, which are in fact the result of human nature. Human and civil rights are enshrined in the Constitution of Ukraine, according to which all people are free and equal in their dignity and rights. These rights are inalienable and inalienable. Recognition and protection of human rights is a primary responsibility of the state.

The concepts of «security» and «environment» are defined. Security is characterized as a state of protection from internal and external threats, no risk of negative consequences for social and human goods protected by criminal law.

It is emphasized that the concepts of «environment» and «environment» are identical. The term «environment» is defined as everything that surrounds a person at work, at home and outside, everything that should create for him safe, favorable living conditions, work, study, life, etc., ie to provide a dignified life.

The problems of negative impact on the environment in places of imprisonment are outlined. It is concluded that the reasons for such a negative impact.

Key words: Convict imprisonment, personal non-property rights, execution of sentence, serving of sentence, environment, safety, life, state of health.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40-44, ст. 356. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>
2. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / Уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. Київ : Аконт. 2004. Т. 1: (А-К). 928 с.
3. Мягченко О. П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури. 2010. 384 с.
4. Комиссаров В. С., Емельянов В. П. Террор, терроризм, «государственный терроризм»: понятие и соотношение. *Вестник Московского университета. Серия 11. Право*. 1999. № 5. С. 34–45.
5. Брящей Р. І., Чорний О. М. Кримінально-правова характеристика об'єкта терористичного акту. *Судова апеляція*. 2017. № 3. С. 68–78.
6. Про національну безпеку України. Закон України № 2469-VIII від 5 липня 2018 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
7. Про об'єкти підвищеної небезпеки. Закон України від 18 січня 2001 року №2245-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 15. Ст. 73 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012245.html.
8. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку. Закон України від 8 лютого 1995 р. № 39/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 12. Ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-вр>.
9. Цивільне право України. Підручник: у 2-х кн. О.В. Дзера, Д.В. Боброва, А.С. Довгерт, О.В. Кохановська та ін.; Кер. авт. кол. О.В. Дзера; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ : Юрінком Інтер. 2004. Кн. 1. 736 с.
10. Іванюшенко В.В. Конституційне право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля та його забезпечення в системі місцевого самоврядування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 «Конституційне право». Київ. 2009. 22 с.
11. Красавчикова Л.О. Понятие и система личных, не связанных с имуществом прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 «Гражданское право, семейное право, гражданский процесс, международное частное право». Екатеринбург. 1994. 43 с.
12. Василь М. Комнаты для задержанных при райотделах милиции – бетонные мешки без света и воздуха, напоминающие средневековые темницы. *Факты и комментарии. Всеукраинская ежедневная газета*. 2006. 27 июня. URL: <http://www.facts.kiev.ua>.
13. Пожар в исправительной колонии в Харьковской области тушили почти пять часов. *Факты и комментарии. Всеукраинская ежедневная газета*. 2006. 8 августа. URL: <http://www.facts.kiev.ua>.
14. Кожедубова Г. «Ты разве не понял, что в это дело лучше не лезть? Мы знаем, где ты живешь, и сожжем дом...». *Факты и комментарии. Всеукраинская ежедневная газета*. 2011. 1 декабря. URL: <http://www.facts.kiev.ua>.
15. Ткаченко Ю. Луганских сурков губят больные зеки. *Комсомольская правда в Украине*. Газета. 2008. 30 сентября. № 215(3032/24427). С. 3.
16. Юрченко Л.І. Екологія. Навчальний посібник. Київ : Професіонал, Центр учбової літератури. 2009. 304 с.
17. Ільченко Н.В. Безпечне довкілля – наше право чи обов'язок? Н.В. Ільченко, В.Т. Гурська, Т.Л. Чумакова, Н.В. Романюк. *Екологія і природокористування*. Випуск 14. 2011. С. 76–85.